

Як правило, більшість із тих, хто любить читати, – дошкільники та діти молодшого шкільного віку. Чим старшою стає дитина, тим менше часу читає, і цей процес стає більш «діловим», ніж «вільним». Змінюється глибина сприйняття друкованого тексту та інформації, воно стає поверховим і фрагментарним, «мозаїчним», «кліповим», і, як результат, дитині все важче сконцентрувати увагу на великому за розміром тексті, особливо це стосується повістей і романів. Компетентність дитячого читання падає.

З метою підняття престижності читання дітей в Україні НБУ для дітей спільно з різними громадськими організаціями було проведено всеукраїнські конкурси, які набули широкого громадського резонансу: «Хочу читати» спільно з дитячим журналом «Пізна-йко»; «Моя мала Батьківщина» – з Українським фондом соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил, «Найкращий читач року» – з громадською організацією «Форум видавців» (м. Львів) та ін.

За рішенням науково-практичної конференції «Дитяче читання: феномен і традиції у XXI столітті», яку проводили НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, підготовлено проект Концепції підтримки та розвитку читання дітей та юнацтва в Україні, що обговорювався колективами бібліотек для дітей та для юнацтва, директорами обласних бібліотек на науково-практичній конференції «Культура. Бібліотека. Діти: формування і збереження духовної спадщини в інформаційному су-

спільстві» (м. Ужгород, 2007 р.). Цей проект став основою Концепції Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1228-р. Наразі, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1226-р. «Про затвердження плану заходів щодо розвитку бібліотечної справи на період до 2011 року» та листа Міністерства культури і туризму України від 09.11.09, НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, при сприянні громадської організації «Форум видавців» було доручено підготувати проект Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд діяльності бібліотек України для дітей у 2005–2007 роках / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей». – К., 2009. – 44 с.
2. Книга року – 2008 : бюл. соціол. служби. Вип. 16 / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Н. Г. Душенчук. – К., 2009. – 16 с.
3. Кобзаренко А. Дитяче читання: феномен і традиції в XXI сторіччі / А. Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 3–7.
4. Манжула Т. Можливості дитячої бібліотеки у забезпеченні прав дитини на відпочинок та дозвілля / Т. Манжула // Світ дит. б-к. – 2006. – № 4. – С. 35–40.
5. Огар Е. «Дорослі» проблеми дитячої книги, або Чому діти не читають / Е. Огар // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 18–20.
6. Я читаю сучасну книжку українською мовою : (підсумки регіон. моніторингу) : бюл. соціол. служби. Вип. 15 / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей»; О. Б. Петренко. – К., 2008. – 12 с.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 304.44 (477)

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ: СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Враховуючи сучасні тенденції у світовій соціології, автор доводить, що саме культурний капітал виступає як значний ресурс у створенні можливостей і шансів ментального розвитку людей, є чинником зростання їхньої компетентності, змістовного культурного споживання. Увагу бібліотекарів, які прагнуть поглибити свої знання у питаннях читання, привернуть результати соціологічних вивчень різних категорій населення, зокрема читацької аудиторії, з точки зору їхнього соціального статусу, потреб у читанні та інших форм проведення культурного дозвілля.

Ключові слова: культурний капітал, сучасний український соціум, читання, соціологічні дослідження, культурне дозвілля.

Учитывая современные тенденции в мировой социологии, автор доказывает, что именно культурный капитал является значительным ресурсом при создании возможностей и шансов ментального развития людей, фактором роста их компетентности, содержательного культурного потребления. Внимание библиотечарей, стремящихся углубить свои знания в вопросах чтения, привлекут результаты социологических исследований разных категорий населения, в частности читательской аудитории, с точки зрения их социального статуса, потребностей в чтении и других формах проведения культурного досуга.

Ключевые слова: культурный капитал, современный украинский социум, социологические исследования, культурный досуг.

In consideration of world social science's up-to-date trends, the author proves that it is the very cultural asset which is in the capacity of a substantial resource of developing possibilities and chances of the people's mental development, their competence upgrowth, and substantial cultural consumption. The results of the sociological analysis of the different groups of people, particularly the readership with a view to their social status, their reading needs and other forms of cultural leisure-time, attract the attention of librarians aspiring to extend their knowledge about reading.

Key words: the cultural asset, the modern Ukrainian society, the sociological analysis, cultural leisure-time.

СЬОГОДНІ в соціологічній науці вивчення змісту, функцій, розвитку культурного капіталу, його впливу на суспільне життя належить до одного з найбільш актуальних дослідницьких питань. Зацікавленість ним почала активно зростати з 80-х

років минулого століття разом із так званим культуральним поворотом у світовій соціології. Суть даного повороту полягає в усвідомленні того, що в сучасному розвиненому суспільстві культура все більшою мірою виступає

А. Ручка

не просто як результат, наслідок економічного і політичного розвитку, а переважно як необхідна умова, важливий – відносно незалежний і від економіки, і від політики – чинник суспільного розвитку, моральний стрижень особистості й суспільства. В цьому плані можна навіть стверджувати, що культура знаходиться не після економіки, а попереду неї, не після політики, а попереду неї. Це відбувається з однієї простої причини: саме культура, культурна ідентичність робить населення, популяцію суспільством, цілісним соціумом. Єдиний, цілісний соціум здатний продукувати, ставити і досягати значущих економічних та політичних цілей. Отже, якщо єдність є, навіть тоді, коли вона визначається як єдність у багатоманітності, то суспільство здатне витримувати і економічні негаразди, і політичні випробування.

У цьому контексті виявляється, що культурний капітал є неабияким ресурсом для створення можливостей і шансів ментального розвитку людей, зростання їхньої компетентності, змістовного культурного споживання. Звідси він є дійсно важливим чинником культурної та соціальної репродукції сучасного суспільства, його оптимального функціонування і динамічного розвитку.

Як концепт культурний капітал запровадив у науковий обіг французький соціолог П'єр Бурдьє. Правда, у своїх творах наприкінці минулого століття він використовував його різним чином. Культурний капітал у нього охоплював понятійно формальні шкільні знання, неформальні шкільні норми, традиції гуманітарної культури, мовну компетенцію, набуту освіту, культурні переваги, поведінкові стилі тощо. В цілому можна узагальнити, що під культурним капіталом французький соціолог розумів *знання, здатності, вміння й навички* людини, які виробляються в ході соціалізації та у даній культурі вважаються необхідними, престижними, вартими для пошуків, засвоєння і володіння. В перспективі набутий культурний капітал може бути використаним для досягнення цілей і статусів у різних сферах суспільного життя, він здатний забезпечувати матеріальний добробут індивідів, сімей, організацій, суспільства в цілому. Тому не дарма в ринкових умовах культурний капітал стає значущою метою діяльності як окремих людей та їхніх родин, так і організацій, об'єднань, соціальних інститутів.

П'єр Бурдьє виокремлював три структурні різновиди культурного капіталу: *об'єктивований, інкорпорований та інституціоналізований*. Об'єктивований культурний капітал охоплює такі культурні ресурси, як заклади і предмети культурного призначення (навчальні, мистецькі, рекреаційні тощо), культурні блага, культурні права, знання. У своїй об'єктивованій формі культурний капітал має, як правило, матеріальне втілення, може передаватися матеріальним чином (у письмових документах, картинах, пам'ятках, інструментах тощо).

У свою чергу, стрижнем інкорпорованого культурного капіталу є освіта. Чим вище рівень і якість набутої освіти, тим вища культурна компетенція окремої людини чи певної соціальної групи. Загалом інкорпорація культурного капіталу означає, насамперед, засвоєння знань, системи цінностей і норм, зразків поведінки в процесі соціалізації та інкультурації (залучення до материнської культури). При цьому культурний капітал може переміщуватися з об'єктивованої форми в структуру індивідуальної або групової ментальності, тобто перетворюватися в інкорпоровану, суб'єктивну форму.

У процесі реалізації інкорпорованого культурного капіталу сенс має, зрозуміло, й зворотне перетворення. Тут важливу роль виконують набуті знання, навички, вміння користуватися предметами культурного призначення, культурними благами і правами. Але першочергове значення мають сформовані культурні якості, такі як креативність, компетентність, відповідальність. Саме вони становлять підґрунтя конкурентоспроможності сучасної людини, її здатності не тільки репродукувати чи модифікувати вже відоме, а й створювати принципове нове.

Щодо інституціоналізованої форми культурного капіталу, то її прояви французький соціолог убачав у всякого роду свідоцтвах культурної компетенції людини (дипломах, атестатах, сертифікатах, знаннях, титулах). Зрозуміло, що подібні офіційні свідоцтва пов'язані з індивідуальною відзнакою, отже, з престижем чи репутацією даної особи в певному суспільному середовищі. Згідно з Бурдьє, якщо економічний капітал безпосередньо конвертується у гроші й інституціоналізується у формі прав власності, то культурний – конвертується за певних умов в економічний капітал і може бути інституціоналізованим у формі наукових, освітніх, професійних, мистецьких кваліфікацій, відображених у відповідних офіційних свідоцтвах.

На мій погляд, міркування французького соціолога щодо структури і змісту культурного капіталу є цікавими. Якщо брати до уваги головну думку Бурдьє про те, що культурний капітал, як і економічний, впливає на ментальність та реальну поведінку людей, то її можна спробувати емпірично перевірити щодо нашого соціуму. З урахуванням дисперсії (розсіювання) культурного капіталу серед різних суспільних угруповань емпіричні дані щорічного соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України дають змогу в цілому це здійснити.

Та спочатку слід коротко охарактеризувати стан об'єктивованого капіталу нашого соціуму в цілому. Аналіз статистико-соціологічних даних показує, що інфраструктурні зміни українського соціуму, котрі спостерігалися впродовж 1990–2008 рр., мають суперечливий характер. За даний період в Україні стало, з одного боку, менше бібліотек, кінотеатрів, клубів, відбулося також зменшення бібліотечного фонду, кількості кіно- та відеоустановок, демонструвань (публічного показу) фільмів, кіновідвідувань. Паралельно в українських сім'ях зменшилася кількість домашніх бібліотек (у 1994 р. їх мали 31% сімей, а 2009 р. – тільки 20%). Крім того, за означений період знизився рівень оснащення сімей спортивним, туристичним знаряддям. Істотно зменшилася також кількість магнітофонів, радіоприймачів, програвачів.

З іншого боку, в країні зросла чисельність професійних театрів, концертних організацій, музеїв, а також виданих та проданих книжок. Стало більше виходити газет і журналів, збільшилися їхні разові тиражі. Однак сьогодні на одного жителя країни поки що припадає в середньому менше книжок, аніж у 1990 р. (тоді на кожного жителя країни припадало 3,34 книжки, зараз – приблизно 1,2). Крім того, помітним явищем у вітчизняному соціумі стало зменшення числа книгарень. Водночас слід відзначити, що кількісне зростання професійних театрів, концертних організацій і музеїв не супроводжується відповідним збільшенням аудиторії цих закладів культури. Навпаки, у порівнянні з 1990 р. спостерігається кількісне зменшення їхніх відвідувань.

Натомість більш значущими стають аудіовізуальні засоби культури (радіо, телебачення, відео, Інтернет). Їхній бурхливий розвиток наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. пов'язаний із зростаючою роллю в суспільному житті комп'ютерно-інформаційних технологій. Тому не дивно, що в українських сім'ях сьогодні стало більше (у порівнянні з 90-ми роками минулого століття) кольорових телевізорів, стерео- та відеоапаратури, персональних комп'ютерів. Так, у 1994 р. кольоровий телевізор мали 65% українських родин, а 2009 р. – вже більше 90%. Стерео- та відеоапаратура в 1994 р. була у 10% сімей, а 2009 р. – близько 30%. У 1994 р. соціологи не фіксували в українських сім'ях наявність персональних комп'ютерів, а 2009 р. їх мали вже більше 20% родин. Зросло також домашнє користування Інтернетом, електронною поштою, факсом, мобільним зв'язком.

Зрозуміло, такий стан об'єктивованого культурного капіталу соціуму не може не впливати на *інтенсивність культурно-дозвіллевих практик* населення у вільний час. Соціологічні дані свідчать, що за період 2000–2009 рр. збільшилася в середньому інтенсивність таких занять, як перегляд телепередач, фільмів по відеомагнітофону, відвідування кінотеатрів, заняття за комп'ютером, відвідування церкви, шопінг (відвідування непродуктових магазинів і ринків), вивчення спеціальної літератури, відпочинок на природі, звичайний відпочинок (нічного не роблячи).

Водночас зменшилася в середньому інтенсивність таких занять, як перебування в гостях і прийом гостей, прослуховування радіопередач, читання газет, відвідування бібліотек, читання художньої літератури, прослуховування музики, художня і прикладна творчість, заняття фізкультурою, оздоровчі прогулянки, настільні ігри, заняття з дітьми.

У 2003–2009 рр. відбулися зрушення і в *ціннісній ментальності* соціуму. Статистично значно знизилася суб'єктивна важливість таких соціокультурних цінностей, як «національно-культурне відродження» (за п'ятибальною шкалою від 3,94 бала в 2003 р. – до 3,53 бала в 2009 р.), «підвищення освітнього рівня» (від 4,13 бала в 2003 р. – до 3,69 бала в 2009 р.), «розширення культурного світогляду» (від 3,85 бала в 2003 р. – до 3,57 бала в 2009 р.). Отже, можна зробити висновок, що за означений період, мабуть під впливом кризових явищ, у нашому соціумі погіршилася ціла низка параметрів, перш за все, інкорпорованого культурного капіталу та його проявів у культурних практиках населення.

Тепер звернемося до дисперсії культурного капіталу серед різних угруповань нашого соціуму. З урахуванням основних параметрів економічного (дохід) і культурного (освіта) капіталів можна виділити декілька статусних угруповань: *високостатусні* (керівники, адміністратори, топ-менеджери, висококваліфіковані спеціалісти), *середньостатусні* (підприємці середнього і дрібного бізнесу, службовці, кваліфіковані робітники, учні/студенти), *низькостатусні* (технічний персонал, малокваліфіковані робітники, працівники сільгоспприємств, пенсіонери, домогосподарки, безробітні). Порівняльний аналіз соціологічних даних показує, що *високостатусні* угруповання статистично значущо переважають *середньостатусні* – лише по 20% культурних практик у вільний час (перш за все, щодо читання газет, журналів і художньої літератури). Натомість *високостатусні* угруповання статистично значущо пере-

важають *низькостатусні* – майже по 80% культурних практик (перш за все, перегляд телепередач, заняття за комп'ютером, відвідування театрів, музеїв, художніх виставок, бібліотек, участь у художній самодіяльності, аматорство, громадська робота). Це означає, що в цілому дещо більший культурний капітал *високостатусних* угруповань соціуму (у порівнянні з культурним капіталом *середньостатусних* угруповань) не здатний підтримувати статусні межі у сфері культурного споживання. Можливо, саме під впливом масової культури і комп'ютерно-інформаційних технологій *високостатусні* угруповання стають «всеїдними» в культурно-споживчому відношенні, менш заангажованими у форми висококультурної активності. А це призводить до обмеження статусної специфіки *високостатусних* угруповань у сфері культурного споживання, розмивання символічних меж, насамперед із найближчими соціальними угрупованнями.

Натомість щодо *низькостатусних* угруповань зазначені межі зберігаються. Це підтверджує відповідне переважання *високостатусних* угруповань в більшості культурних практик у вільний час. Тим самим вимальовується переважно **гомологічний** характер залежності між статусною стратифікацією і культурним споживанням: більший культурний капітал *високостатусних* угруповань (у порівнянні з *низькостатусними* угрупованнями) забезпечує більш високу інтенсивність культурного споживання (культурних практик) і на цій основі підтримує відповідні символічні границі її статусну специфіку. Отже, в цьому випадку статусна стратифікація і культурне споживання щільно пов'язані один з одним і підтримують один одного. І це відбувається, мабуть, не тільки на підставі більших/менших можливостей у культурному споживанні, а й за рахунок різних ціннісних орієнтацій і смаків репрезентантів зазначених статусних угруповань.

У свою чергу, *середньостатусні* угруповання статистично значущо переважають *низькостатусні* угруповання по 55% культурних практик у вільний час, а по 45% культурних практик вони мають однаковий рівень. Це означає, що в даному разі спостерігається помірна гомологічна залежність між статусною стратифікацією і культурним споживанням.

Отже, в цілому порівняльний аналіз впливу культурного капіталу різних статусних угруповань сучасного українського соціуму на їхнє культурне споживання (культурні практики у вільний час) засвідчив у даному відношенні: **значний** розрив між *високостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями; **поміркований** розрив між *середньостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями; **незначне** розходження між *високостатусними* і *середньостатусними* угрупованнями.

Підвищення в майбутньому рівня й якості життя в країні, мабуть, руйнуватиме це співвідношення, в першу чергу, за рахунок збільшення можливостей та шансів *низькостатусних* і *середньостатусних* угруповань і таким чином через зростання «всеїдних» у культурному споживанні індивідів, орієнтованих переважно на масові культурні практики. Але поки що в українському соціумі гомологічна залежність між статусною стратифікацією і культурним споживанням є помітною, вона зберігається і відтворюється.

Це можна побачити на прикладі ситуації з читанням *художньої літератури* різних жанрів. Соціологічні дані показують, по-перше, що за період 2003–2009 рр. загальний обсяг читацької аудиторії країни суттєво

скоротився (від 71% у 2003 р. до 58% у 2009 р.). Відповідно зросла частка нечитачів художньої літератури (від 29% у 2003 р. до 42% у 2009 р.). Список літературних жанрів, які найбільше читають, очолюють детективи, історичні романи, романи про кохання, гумористична література. На периферії за читанням знаходяться сучасні українська та російська проза, українська класика, еротичні романи.

За означений період соціологічні дані фіксують деяку динаміку читання художньої літератури. Наприклад, інтенсивність читання детективів має тенденцію до скорочення. Теж саме стосується романів про кохання, гумористичної літератури, фантастики, сучасного зарубіжного роману. Водночас спостерігається зростання інтенсивності читання російської класики, автобіографій, мемуарів, поезій, української класики, сучасної української прози. Правда, це зростання, як правило, є статистично не значущим.

Якщо тепер перейти до читання художньої літератури різними статусними угрупованнями нашого соціуму, то соціологічні дані показують, що *високостатусні* угруповання, як правило, переважають *низькостатусні* (за інтенсивністю читання художньої літератури) приблизно в два рази. У свою чергу, *середньостатусні* угруповання переважають *низькостатусні* (за інтенсивністю читання художньої літератури) у 1,2 разу. Між *високостатусними* і *середньостатусними* угрупованнями відповідний розрив складає теж 1,2 разу на користь перших. Отже, за інтенсивністю читання художньої літератури виділені статусні угруповання статистично значущо відрізняються одне від одного.

Даний стан справ впродовж періоду 2003–2009 рр. зберігається. Більше того, ситуація, мабуть, загострюється, бо серед *низькостатусних* і *середньостатусних* угруповань збільшилася частка нечитачів художньої літератури. Водночас серед *високостатусних* угруповань частка нечитачів практично не змінилась. У 2003 р. серед *низькостатусних* угруповань було 37% нечитачів художньої літератури, а 2009 р. їх стало 54%. Серед *середньостатусних* угруповань у 2003 р. було 27% нечитачів художньої літератури, а 2009 р. їх стало 40%. Звідси збільшення частки нечитачів у 2009 р. в обох угрупованнях – 1,5 разу. Подібної тенденції серед *високостатусних* угруповань не спостерігається: тут у

2003 р. і в 2009 р. була однакова кількість нечитачів – 19%.

Головний висновок, котрий впливає з проведеного порівняльного аналізу, полягає в тому, що існуючі статусні угруповання диференціюються не тільки за економічним, а ще й за культурним капіталом. Останній у докризовий період був далеким від свого оптимального насичення, а в умовах фінансово-економічної кризи ситуація ще більш загострюється. Ця обставина яскраво проглядається на прикладі значного розриву в культурному споживанні між *високостатусними* і *низькостатусними* угрупованнями соціуму. Зрозуміло, чим більший обсяг культурного капіталу, чим краща його якість, тим вище культурна компетентність окремої людини чи даної соціальної групи. А це, у свою чергу, позитивно впливає на реалістичне сприйняття навколишнього світу, грамотне оцінювання ресурсів, знань, навичок, умінь (своїх і чужих), на вибір ефективної стратегії життєдіяльності. Динаміка суспільного розвитку, безперечно, змінюватиме конфігурацію, обсяг, якість і дисперсію культурного капіталу в соціумі. Сьогодні в цьому важливу роль відіграють його об'єктивовані та інкорпоровані різновиди. Разом із економічним капіталом культурний – створює ресурсну основу життя людей, що визначає як їхні позиції у складній стратифікаційній системі соціуму, так і характер життєвих можливостей та шансів на майбутнє.

Список використаної літератури

1. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Западная экономическая социология : хрестоматия соврем. классики. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 519–536.
2. Голиков А. С. Концептуализация культурного капитала в современной социологии / А. С. Голиков // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 51–58.
3. Ручка А. Дисперсія культурного капіталу в сучасному українському соціумі: порівняльний аналіз / А. Ручка // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін. – К. : ІС НАНУ, 2005. – С. 312–321.
4. Ручка А., Скокова Л. Культурні зміни в сучасному українському соціумі / А. Ручка, Л. Скокова // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів : (матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 трав. 2008 р.). Т. II. – К. : ВЦ КНУКІМ, 2008. – С. 316–337.
5. Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін. – К. : ІС НАНУ, 2009. – 560 с.

ДО 65-РІЧЧЯ ПЕРЕМОГИ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ

ГОЛОВНА БІБЛІОТЕКА КІРОВОГРАДЩИНИ В РОКИ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 рр.)

КІРОВОГРАДСЬКА обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського розпочала свою історію від першої Єлисаветградської громадської бібліотеки, заснованої 2 лютого 1899 р. З 1993 року вона носить ім'я видатного земляка, вченого-енциклопедиста, академіка, відомого у світі філософа Дмитра Івановича Чижевського.

Бібліотека – найбільша в регіоні, має універсальний фонд на традиційних та новітніх носіях, колекції цінних і рідкісних видань, є депозитарієм краєзнавчих видань. Тут зберігаються понад 760 тис. документів 43 мовами світу – від манускриптів XV століття до сучасних видань на різних

носіях інформації. Нині це важливий інформаційний центр області, який кожного дня відвідують близько 700 користувачів.

Та були в історії Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського складні періоди. І чи не найтрагічнішою сторінкою стали роки окупації міста фашистськими загарбниками. Німці ввірвалися в обласний центр 5 серпня 1941 р. і протягом місяця зайняли всю Кіровоградську область. За час окупації Кіровограда фашисти розстріляли, повісили та закатували майже 72 тис. громадян. Було зруйновано більшість підприємств міста, 595 будинків. Знищено

Н. Зеленська